

Éloïse ADDE-VOMÁČKA, *La 'Chronique de Dalimil'. Les débuts de l'historiographie nationale tchèque en langue vulgaire au XIVe siècle*, Publications de la Sorbonne, Paris 2016
(= Textes et documents d'histoire médiévale 12)

461 s. + 15 nečíslovaných stran obrazových příloh,
ISBN 978-2-85944-945-2

Francouzská historička Éloïse Adde-Vomáčka, jež se specializuje na medievistická bohemikální témata, přináší ve své publikované disertaci rozbor kroniky tak řečeného Dalimila (s. 9–233) a její překlad do moderní francouzštiny (s. 239–398). Jako celek byla kronika čtenářům neznalým češtiny dosud zpřístupněna pouze v němčině,¹ přičemž vyšel také anglický a německý překlad pařížského zlomku latinského znění kroniky.² K tématu samozřejmě existuje bohatá německojazyčná literatura, k níž se v posledních desetiletích připojily také studie anglofonních badatelů; je však namístě konstatovat, že aktuální a souhrnná prezentace kroniky v zahraničí chybí. Počin, za kterým stojí Éloïse Adde-Vomáčka, lze tedy v první řadě vnímat jako snahu představit první česky psanou kroniku zainteresovanému mezinárodnímu publiku.

Jako výchozí text pro překlad zvolila autorka verzi kroniky dochovanou v tzv. vídeňském rukopisu, jenž byl předchozím bádáním označen za nejbližší původnímu znění a byl také vybrán za základ poslední kritické edice.³ Záměrně přitom upustila od překladu dodatků, které byly ke kronice přičleněny postupně a v různých rukopisech se nacházejí v odlišném rozsahu. Ve vídeňském rukopisu jsou první čtyři dodatky zahrnuty ještě před poslední kapitolou předpokládaného původního textu (prolínání dodatků s posledními dvěma kapitolami se objevuje i v jiných rukopisech a vykazuje značnou variabilitu). V tomto ohledu se tedy Éloïse Adde-Vomáčka rozhodla upřednostnit aspekt obsahový, jenž odkazuje k autorem koncipovanému textu, před jeho materiálním dochováním souvisejícím primárně s recepcí díla.

V překladu autorka záměrně rezignovala na snahu napodobit formální aspekty kroniky a rozhodla se pro překlad prozaický; respektuje však členění na jednotlivé verše, aby naznačila originální uspořádání textu. Vedle zřejmých obtíží, které by v současné francouzštině představovalo hledání gramatických rýmů, je volba prozaického převedení motivována i tím, aby umožnila přesněji vystihnout smysl sdělení, a patrně tak lépe plní zamýšlenou funkci – přiblížit dílo především po stránce obsahové, nikoli literární.

1) Překlad do moderní němčiny byl publikován jako součást edice středověkého německého překladu *Di tutsch kronik von Behem lant. Die gereimte deutsche Übersetzung der alttschechischen Dalimil-Chronik / Rýmovaný německý překlad staročeské Dalimilovy kroniky*, ed. Vlastimil BROM, Brno 2009.

2) Alena JEŽKOVÁ – Zdeněk UHLÍŘ, *Tales from the Chronicle of Dalimil. The Paris fragment of the Latin translation*, Prague 2006; Tíž, *Geschichten aus der Dalimil-Chronik. Das Pariser Fragment der lateinischen Übersetzung*, Prag 2006.

3) *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I–II. Vydání textu a veškerého textového materiálu*, edd. Jiří DAŇHELKA et al., Praha 1988 (= Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury 4–5).

Překlad je proveden pečlivě a s velkou dávkou citlivosti vůči specifickému pojmosloví, jež autor kroniky používal. Každý překlad je interpretace, a je tedy zřejmé, že místy dochází k drobným posunům, většinou plynoucím ze snahy vyjádřit danou myšlenku co možná nejuplněji. Vedle tohoto úsilí o „dořečenost“⁴ jsou na některých místech patrné drobné významové posuny⁵ nebo je užit opis usnadňující pochopení.⁶ Najít lze i pasáže, kde je posun významnější, takže překlad může konotovat jiné věci než staročeské znění.⁷ V tak rozsáhlém a náročném textu by bylo skutečně obtížné vyhnout se chybám úplně;⁸ ovšem neporozumění původnímu znění, které pak vedlo k chybnému překladu, je zcela raritní.⁹ Souhrnem toto převedení do francouzštiny považuji za velice zdařilé. V obsáhlých vysvětlivkách a komentářích autorka upřesňuje, z jakých pramenů tak řečený Dalimil čerpal, a uvádí hlavní aspekty, jimiž se od předlohy odchyloje. Zahraničním čtenářům také přibližuje českou topografii a v hlavních obrysech i kronikou pojednávané události ve světle dalších pramenů a relevantního bádání. Významnou oporou pro sestavení historických komentářů jí samozřejmě byla minuciózně provedená kritická práce badatelů, kteří se kronice věnovali v minulosti a podíleli se na přípravě jejich různých vydání. Svým objemem i zaměřením každopádně komentáře vytvářejí kvalitního průvodce francouzským, čtenářsky velmi příznivě podaným textem kroniky.

Pořízení překladu staročeského znění *Dalimilovy kroniky* bylo podle autorčiných slov přirozeným vyústěním jejího zájmu o tento text v rámci doktorského studia (s. 237). Coby jeden z prvních dokladů česky psané literatury a současně pramen úzce provázaný s dobou svého vzniku si *Dalimilova kronika* vytvořila skutečně výsadní postavení v české medievistice. Objem literatury věnované samotné kronice, její genezi a následné recepci, její umělecké kvalitě, historické hodnotě a (ne)přesnosti, jejímu politickému apelu, jakož samozřejmě i jejímu autorovi je opravdu značný. K tomu je nutno přičíst využití kroniky v pracích zaměřených na politické dějiny období, které pokrývá, či fenoménů spojovaných s vrcholně a pozděně středověkými českými zeměmi, jako je národnostní vědomí a koncepce národa,

4) Kap. 31, v. 23–24: „C'est pourquoi je n'ai pas osé lui manquer de respect / et ai dû me lever devant lui“ (s. 279) – *Pro to sem sě nesměl obmeškati, / musil sem proti němu vstáti* (Staročeská kronika I, s. 361).

5) Kap. 4, v. 7–8: „La communauté est la protection de tous / et mieux vaut oublier celui qui l'outrage“ (s. 245) – *Obec jest každého ohrada / ktož ji tupí, minuláť jej jest rada* (Staročeská kronika I, s. 129).

6) Kap. 36, v. 73–74: „Kochan, complètement perdu, / ne savait plus quoi faire“ (s. 289) – *Kochan tehdy nevědieše / koliko kur doma jmieše* (Staročeská kronika I, s. 422). Ne vždy se však obsahové adaptace, které autorka uskutečnila, jeví jako nezbytné, srov. kap. 92, v. 17: „Le sire Beneš de Velešín battit en un rien de temps de nombreux Fierabras“ (s. 385) – *Pan Beneš z Velešína mnoho pícníkův u mále pobi* (Staročeská kronika II, s. 458).

7) Kap. 93, v. 27–28: „Qu'as-tu fait à ce gentil enfant? / Peut-être t'a-t-on offert d'importants cadeaux?“ (s. 387) – *Coť to milé dietě učinilo? / Snad to, že tě velikými dary bylo dařilo?* (Staročeská kronika II, s. 465).

8) Kap. 65, v. 50: v překladu se objevuje datace bitvy u Chlumce převzatá z jiného rukopisu (s. 339). V kap. 32 jsou mezi verše 19 a 20 vloženy navíc dva verše, jež se ve staročeském znění nenacházejí (s. 280). Číslování veršů i obsahová zmatenost naznačují, že se jedná o nedopatření.

9) Kap. 89, v. 1–2: „Ensuite les seigneurs ramenèrent de Saxe le prince héritier Venceslas / et, une fois l'Elbe franchie, ils s'arrêtèrent dans tous les châteaux et villes“ (s. 381) – *Pak páni královič z Sas Václava dobychu / a všě města a hrady zaň zálabské zastavichu* (Staročeská kronika II, s. 437).

formování šlechtického sebepojetí atd. Éloise Adde-Vomáčka se s tímto množstvím literatury rozhodně vyrovnala se ctí. Studie, jíž doplnila svůj překlad kroniky, usiluje celistvým, analyticko-syntetickým způsobem představit toto dílo v kontextu jeho doby, a to nejen z perspektivy soudobých politických dějin (dynastická krize v letech 1306–1310), ale také v kontextu širěji kulturním.

Na pomoc si autorka vzala metodu, kterou v západní historiografii zpopularizoval její školitel, medievista a odborník na anglické dějiny Jean-Philippe Genet. Lexikometrie, jež využívá při studiu textu kvantitativních metod, pracuje s frekvenční analýzou a analýzou kolokací, nachází v současném výzkumu poměrně široké uplatnění. Ostatně přímo na *Dalimilově kronice* to ukázali již Naděžda Kvítková a Vlastimil Brom.¹⁰ Také Éloise Adde-Vomáčka si vytkla za cíl prostřednictvím slovních frekvencí hledat „myšlenkové kategorie“ a „koncepty“, které ukážou na „dominantní témata“ (s. 13).

Na výsledcích této analýzy je postavena především třetí a čtvrtá část studie. Autorka v nich dekonstruuje jednotlivé prvky, jimiž autor definoval „národ“, a to ve smyslu vymezení pozitivního (společná historie, mýty, světci atd.) i negativního (společný nepřítel), a dále se věnuje vztahu mezi etnickým konfliktem a sociálním antagonismem. Navazuje zde na tezi Zdeňka Uhlíře, že kroniku je nutno číst primárně jako produkt sociálního zápasu, v němž jsou jasně formulovány zájmy šlechty coby „zemské obce“; na druhou stranu, na rozdíl od Uhlíře, ukazuje, že koncept národa překračuje v autorově pojetí sociální hranice a je definován jako jazykové společenství (to ukázal v polemice s Uhlířem již Jaroslav Mezník).¹¹

Éloise Adde-Vomáčka čte *Dalimilovu kroniku* nikoli jako solitérní počín jednoho autora, nýbrž jako reakci na novou poptávku po česky psané literatuře, která má nejenom plnit vzdělávací funkci, ale současně se má stát jasným manifestem – odpovídat na „velmi silnou potřebu identifikace“ (s. 63). V závěrečné, páté části své studie proto nabízí analýzu politického programu kroniky. Ukazuje některé systematicky se objevující motivy, jež vypovídají o Dalimilově specifickém zacházení s dějinami (dříve historiografie mluvila o „falzifikaci dějin“, Miroslav Jeřábek na počátku 20. století dokonce o „lhaní“¹²). Podtrhuje tak již dříve formulované názory, že autor dovedně pracoval s literárními postupy (metaforami, typizací postav apod.), aby svým dílem vytvořil manifest určený soudobým recipientům kroniky. Za nosné považují zejména postřehy o významu rodinných vazeb pro koncepci národa. V analýze Dalimilovy interpretace Kosmova vyprávění o Libušině proroctví o Praze, kde svatý Václav, ale také svatý Vojtěch jsou prezentováni jako její potomci, autorka

10) Naděžda KVÍTKOVÁ, *Staročeský text z kvantitativního hlediska*, Praha 2001; Vlastimil BROM, *Panovnícké tituly v Dalimilově kronice. K využití textové lingvistiky pro historickou interpretaci*, in: Stát, stát-nost a rituály přemyslovskeho věku. Problémy, názory, otázky. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně, edd. Martin Wihoda – Demeter Malaťák, Brno 2006 (= Země a kultura ve střední Evropě 4), s. 217–234.

11) Zdeněk UHLÍŘ, *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, Folia Historica Bohemica 12, 1988, s. 143–170; Jaroslav MEZNÍK, *Němci a Češi v Kronice tak řečeného Dalimila*, Časopis Maticе moravské 112, 1993, s. 3–10.

12) Miroslav JEŘÁBEK, *Rozbor kroniky Dalimilovy*, Český časopis historický 10, 1904, s. 59–68, 276–303, 392–414; 11, 1905, s. 147–159.

ukazuje, že přemyslovská dynastie byla metaforicky vnímána jako „entita [...] ztělesňující širěji celý národ“ (s. 87, podobně s. 109–111). Vyzdvihnout si zaslouží rovněž pasáže o Dalimilově systematickém počestování šlechtických přídomků v rámci idealizace této skupiny coby nositele politické moci (byť na to bylo dílčím způsobem upozorněno již dříve, s. 172–173) nebo o klíčové roli šlechtického poradního orgánu v konstrukci vyprávění a projekci tohoto motivu i do dob předhistorických (zejména do zpracování dívčí války, s. 190–193). Pronikavá je také systematizace Dalimilova hodnocení vládařů ve vztahu k jejich postojům ke šlechtě a exemplarizace tyranské vlády (s. 219–228).

Rada tvrzení, která autorka ve své studii uvádí, ovšem vybízí k polemice. Dovolím si upozornit na ta, jež mi připadají zásadní. Éloise Adde-Vomáčka zdůrazňuje, že *Dalimilova kronika* byla projekt, který jednak představoval rozchod s předchozí historiografickou tradicí (s. 63), jednak usiloval „položít základy národní literatury, schopné oprostít se od forem importovaných ze zahraničí“ (s. 60). Domnívám se, že autorka vytváří poněkud násilnou dichotomii mezi latinskou kronikářskou tvorbou a vernakulární historiografií orientovanou na „nové publikum“ (s. 61). Přes nevyvratitelnou řadu specifík, jež s sebou nese tvorba pro převážně laické urozené posluchače a čtenáře, je zřejmé, že se nejedná o dvě proti sobě vymezené kategorie, které lze na jedné straně definovat jako teologicko-moralizující diskurz a na straně druhé jako angažovanou literaturu vybízející k racionálnímu posuzování současnosti, jak píše autorka (s. 62–63). Ambici plnit moralizující funkci měla velká část středověké historiografie bez ohledu na jazyk, v němž byla sepsána, rovněž bez ohledu na jazyk byla v mnoha případech tlumočnicí, nositelkou či tvůrkyní různých forem identit a sounáležitostí a stejně tak umožňovala vztahovat se kriticky k současnosti. Uvažovat můžeme samozřejmě o vztahu mezi jazykem a společenským dosahem ideového programu formulovaného v kronikách. Ani zde však neplatí jasné rovnítko mezi vernakulárem a větším vlivem na publikum versus latinou a omezenějším dopadem, jak pro české prostředí dokládá Pulkavova kronika, která došla – podle svědectví rukopisů dochovaných do dneška – největšího rozšíření právě v latinské verzi, byť vznikly překlady do češtiny i němčiny. Autorka ostatně *Dalimilovu kroniku* představuje na pozadí historiografické tvorby v českých zemích od 12. do 15. století, přičemž několikrát charakterizuje předdalimilovskou i následnou latinskou produkci jako „monastickou“ (s. 11, 63, 65). Tato nepřesnost, jež zcela pomíjí významnou úlohu pražské kapituly, ještě posiluje binární představu dvou velice odlišných historiografií.

Druhá část výše citovaného tvrzení nahlíží na *Dalimilovu kroniku* jako na vědomé odvrácení se od literárních modelů, které do Českého království přicházely ze zahraničí. Kronika je tradičně vnímána jako negativní reakce na německojazyčnou literaturu, jež byla recipována nejenom na přemyslovském dvoře, ale také na dvorech šlechtických (byť dokladů je málo). Jan Lehár demonstroval, do jaké míry je *Dalimilova kronika* strukturně koncipována jako epos.¹³ Je také známo, že autor

13) Jan LEHÁR, *Nejstarší česká epika. Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*, Praha 1983.

kroniky odkazuje na literární motivy a postavy ze zahraničních literatur – nabízí se, že významnou zprostředkovatelskou úlohu zde sehrála literatura německá. Národně angažovaný výzkum dlouho předpokládal, že za epickou strukturou kroniky stála autochtonní orální tradice a že i importované motivy už v Dalimilově době cirkulovaly v českých převyprávěních. Nově tuto tezi opatrně podpořil Jan Hon, který *Dalimilovu kroniku* sice rovněž chápe jako polemiku s německy psanou literaturou, současně však ukazuje na svébytné (tj. specifickému účelu podřízené) využití epických látek autorem kroniky. Jak ale Hon konstatuje, otázky spjaté s konzumací literatury v druhé polovině 13. a na začátku 14. století (mj. ve vztahu k jazyku/jazykům) jsou v podstatě neprobádané a bez materiálové opory lze postupovat jen obtížně.¹⁴ Nicméně je zřejmé, že *Dalimilova kronika* je se starší epickou literaturou provázána velice úzce, a je proto neadekvátní označit ji za „dílo nového žánru“ (s. 11). Je samozřejmě namístě podtrhnout význam této kroniky z hlediska vernakularizace – uvítala bych přitom zasazení díla do širšího historiografického kontextu skrze komparativní studium. Téma již bylo částečně zpracováno,¹⁵ ale zůstává zde velký prostor pro další výzkum: zajímavá a rozhodně nevyčerpaná je například otázka poměru mezi veršovanými a prozaickými vernakulárními kronikami v pozdním středověku a jejich vztahu k publiku.¹⁶ Autorčina jazyková vybavenost by jí umožnila studovat *Dalimilovu kroniku* v kontextu francouzské (či anglonormanské) i německojazyčné tvorby, byť se v tomto směru dá postupovat především na základě analogií.

V rámci zpřístupnění dalimilovské problematiky pro čtenáře, kteří se s ní nemohli seznámit z jazykových důvodů, by rovněž bylo užitečné alespoň v krátkosti představit rukopisnou tradici kroniky. Přehled středověkých rukopisů, v nichž je text dochován, se objevuje pouze v pozn. 4 na s. 9 a dále v závěrečném bibliografickém seznamu, v obou případech bez dalších komentářů. Jistě by to usnadnilo i orientaci v odkazech na variantní čtení, jež se hojně objevují v poznámkovém aparátu k překladu do francouzštiny (byť vycházejí ze zmiňované kritické edice). Autorce by to současně umožnilo zasadit její tvrzení o recepci kroniky do konkrétnějšího kontextu. Éloïse Adde-Vomáčka se domnívá, že v přijetí tohoto textu převážilo národní hledisko proto, že původní skutečné cíle kroniky – tedy šlechtický, sociálně determinovaný politický program – přestaly být aktuální (s. 11). Tzv. druhá redakce kroniky, dochovaná v některých rukopisech z 15. století, skutečně posiluje xenofobní zaměření kroniky, to ale neznamená, že v této době došlo k oslabení zápasu

14) Jan HON, *Staročeský ‚Jetřich Berúnský‘ a středohornoněmecký ‚Laurin‘*, diplomová práce obhájená na Ústavu české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2008.

15) Marie BLÁHOVÁ, *Rýmované kroniky v národních jazycích jako historický pramen (Příspěvek k problematice výpovědní hodnoty historiografických pramenů)*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1988/2 (= Z pomocných věd historických VIII), s. 7–33; TÁŽ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (III) v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995 (= Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury 6), s. 34–55.

16) Pro anglonormanské a francouzské kroniky nově Pierre COURROUX, *L'Écriture de l'histoire dans les chroniques françaises (XIIe–XVe siècle)*, Paris 2016 (= Histoire culturelle 1).

o politickou moc mezi šlechtou a městy. Ne všechny mladší opisy kroniky přitom vykazují růst šovinistické tendence.¹⁷

Souhrnem lze říci, že Éloïse Adde-Vomáčka svou knihou nevybočuje z ustáleného narativu, který kroniku posuzuje jako šlechticky zaměřený, patrioticky a současně nacionalisticky vyhrocený manifest. „Národ“ autorka chápe jako „prázdný pojem, jež lze naplnit vždy aktualizovaným obsahem“. Ačkoli se pokaždé prezentuje jako „odpověď na požadavky celého společenství“, je produktem konkrétní sociální skupiny a jejích zájmů (s. 125). Na začátku 14. století byl podle francouzské badatelky „diskurz vztahující se k národu již dostatečně funkční, aby mohl být efektivně využit v boji o moc a nadvládu“ (s. 129). Svě závěry opírá o analytickou práci s textem a bohatě je doplňuje různými historickými exkurzy, jejichž smyslem je v syntetické podobě objasnit buď událostní pozadí, jež Dalimil podle své potřeby instrumentalizoval, nebo zásadní fenomény českého středověku, které Adde-Vomáčka považuje za relevantní pro interpretaci kroniky. „V kostce“ jsou tak představena nejenom období krize, jejichž meandry měly patrně zásadní dopad na postoje autora kroniky (roky 1278–1283 a 1306–1310), ale v kondenzované formě jsou rovněž přiblíženy dějiny německé kolonizace a urbanizace v českých zemích, konsolidace přemyslovské panovnické moci, vznik šlechty – tedy procesy, které s sebou nesly na jedné straně poněmčování kulturního a ekonomického života v království a na straně druhé upevnění pozemkové, a tím také majetkové a politické moci šlechty jako skupiny. Ne vždy jsou v těchto pasážích zohledněny různé úhly pohledu (např. vznik šlechty je vysvětlen pouze podle modelu monopolní panovnické vlády, za nímž stojí Dušan Třeštík a Josef Žemlička). Svůj účel nicméně plní – mají objasnit poněkud cizokrajné dějiny frankofonním čtenářům tak, aby jim umožnily sledovat autorčinu argumentaci. Díky této práci se *Dalimilova kronika* dočkala na jedné straně čtivého a pečlivého překladu do francouzštiny, na straně druhé komplexní analýzy, jež zahraničnímu publiku neznalému češtiny zprostředkovává historiografickou tradici, která se ke studiu kroniky pojí, a obecněji velká témata českého středověku.

VĚRA SOUKUPOVÁ

17) Vojtěch BAŽANT, *Funkce a formy narativu o českých dějinách v 15. století*, in: Husitské re-formace. Proměna kulturního kódu v 15. století, edd. Pavlína Cermanová – Pavel Soukup, Praha 2019 (= Středověk 4), s. 226–251.